

مساجد تاریخی

مسجد دو مناره سقز

نویسنده و عکاس: صلاح نصراللهی

موقعیت جغرافیایی شهرستان سقز

شهرستان سقز بین ارتفاعات نامنظم سلسله جبال زاگرس در استان کردستان، در جنوب دریاچه ارومیه و بر سه راهی سنندج - بوکان - پانه، در میان تپه های کم ارتفاع شمالی کوههای

تصویر شماره (۱): موقعیت مسجد دو مناره در بافت قدیمی شهر سقز

تصویر شماره (۲): نمایی کلی از مسجد دو مناره. موقعیت گلدسته های مسجد و تزیینات کاشی معقلی با ترکیب متفاوت و انحراف گلدسته غربی به سمت کوچه غربی مسجد. موقعیت ایوان جلویی مسجد و شش عدد ستون چوبی جلویی آن و همچنین مقبره سید حکیم که در ضلع شرقی ایوان قرار دارد. در ضمن می توان سقف گنبدی حوضخانه جلویی مسجد را مشاهده نمود که روزه هایی در آن برای روشنایی داخل حوضخانه تعبیه شده است. همچنین در این عکس می توان سکوی سنگ چینی را که برای ساخت ایوان درست شده است مشاهده نمود.

نسبت داد. همچنین، کتیبه یونانی که در سردر ورودی یکی از اتاقهای طبقه سوم این غار وجود دارد و غار را به عنوان محل سکونت هرکول معرفی می کند و نیز نقشهایی که اغلب می توان آنها را به دوره اشکانی نسبت داد، به این نکته دلالت دارند که این غار در ادوار مختلف تاریخی و پیش از تاریخ، مورد استفاده انسان بوده است.

بر اساس کاوشهای باستان شناسی که طی چند دهه اخیر در تپه باستانی زیویه صورت گرفته است، می توان قدمت آن را به دوره ماننایی نسبت داد، که از آن به عنوان یکی از پایتختهای آنها، استفاده می شد. بعد از ماننایی ها نیز مادها بین سده های ۶ تا ۸ ق.م، از این محل برای سکونت استفاده کردند. درباره سابقه تاریخی محدوده اصلی سقز نیز باید مکانهایی همانند مسجد دو مناره مربوط به دوره افشاریه، و حمام حاج صالح کاروانسرای سقز مربوط به دوره صفویه را به عنوان معیارتاریخگذاری و پیشینه تاریخی در نظر بگیریم، که در کل مربوط به دوره افشاریه به بعدند.

موقعیت مسجد دو مناره

مسجد دو مناره سقز واقع در محله میان قلعه سقز و در دامنه یگانه تپه تاریخی داخل شهر؛ یعنی نارین قلعه، و در واقع در بافت قدیم شهر، در خیابان امام خمینی و پشت حسینیه سقز، قرار دارد. این مسجد در محیطی آزاد ساخته شده، و از هر چهار طرف باز است. از طرف شمال به یک کوچه سه

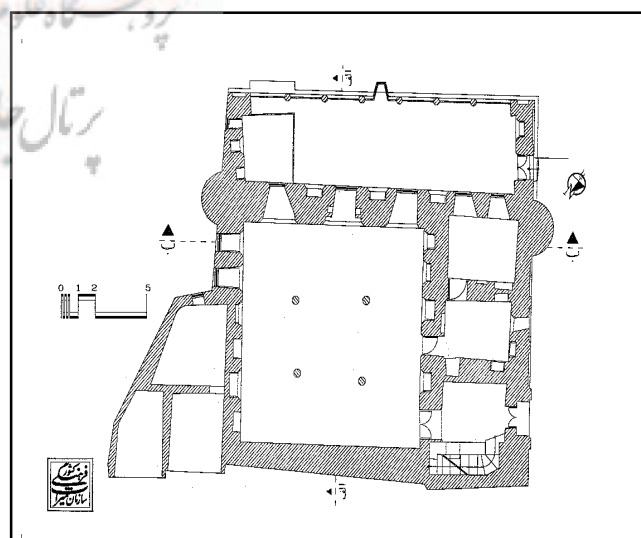
هیجانان و امتداد شرقی کوههای ملقرنی قرار گرفته است؛ و بستر رودخانه سقز، آنها را از دشت کم وسعت کهریزه جدا می کند. این شهرستان بر روی دو تپه طویل که رودخانه کوچکی به نام ولیخان آن دو را از هم جدا می کند، بنا شده است. طول جغرافیایی این شهر ۴۶ درجه و ۱۶ دقیقه شرقی از نصف النهار گرینویچ، و عرض جغرافیایی آن ۳۶ درجه و ۱۶ دقیقه شمالی از خط استواست، و از سطح اقیانوس نیز ۱۴۷۶ متر ارتفاع دارد. جمعیت سقز طبق آخرین آمارهای ارائه شده، حدود ۲۵۰ هزار نفر، و مساحت آن نیز حدود ۴۳۷۰ کیلومتر است.

وجه تسمیه سقز، احتمالاً این باشد که در زمانی که سکائیان در جنوب دریاچه ارومیه، سرزمین ماننا، ساکن شدند، سقز را به پایتختی خود برگزیدند. در نتیجه، اسمشان بر این سرزمین مانده است. نظریه دیگر نیز که زیاد مستند نیست، این است که در این منطقه در قدیم درخت ون زیاد وجود داشت که از شیره این درخت، سقز یا آدامس طبیعی درست می کردند. در نتیجه، اسم سقز را به این منطقه داده اند. آب و هوای این شهرستان، سرد کوهستانی است.

سابقه تاریخی سقز

در بیرون محوطه اصلی شهر، بناها، تلهای باستانی و همچنین قبرستانهای متعدد مربوط به ادوار مختلف تاریخ سکونت انسان مشاهده می شود. اما از همه این داده ها مهمتر، می توان به غار کرفتو و قلعه باستانی زیویه اشاره کرد.

غار کرفتو در فاصله ۷۵ کیلومتری شمال شرق سقز قرار دارد، که از یک صخره طبیعی تشکیل شده است. در آن، اتاقها و دهلیزهایی وجود دارد که نیمی از آنها دست ساز، و نیم دیگر طبیعی اند. با توجه به مطالعات و کاوشهایی که در این محوطه انجام شده است، می توان آن را به دوره نوسنگی

شکل شماره ۱

تصویر شماره (۳): قسمتی از ضلع جنوبی مسجد و محراب هلالی مسجد و همچنین یکی از دو در ورودی به داخل ایوان چلوبی مسجد که بسیار شبیه محراب هستند.

اوایل زندیه است و خصوصیات آن دوران را دارد، می توان به طور قطع مطمئن شد که بنا مربوط به دوره افشاریه است، و در دورانهای بعدی مرمت شده و تعمیرات جزئی در آن صورت گرفته است.

شرح بنای مسجد

مسجد دو مناره سقز، پلانی تقریباً مربع شکل دارد. در ساخت این مسجد، از مصالحی مانند: خشت خام، ملات گل، سنگهای لاشه، آجر و چوب استفاده شده است. ورودی اصلی این مسجد، در ضلع غربی قرار گرفته است. این در ورودی، سردر آجری با بافت گره چینی آجر و کاشی زرد رنگ دارد، که معرف دوره زندیه است. بعد از در ورودی، یک دالان ارتباطی برای رسیدن به شبستان مسجد قرار دارد. ابعاد این دالان ارتباطی، حدود ۳ در ۳/۵ متر است، که از همین دالان به وسیله نه پله می توان به پشت بام مسجد رسید. پله های این راه ارتباطی، بدین صورت ساخته شده اند که از چوبی جهت لبه پله استفاده نموده، و برای ساخت پله ها پشت این لبه چوبی را به وسیله سنگهای لاشه، خشت خام و انود کاه گل پر کرده اند. (شکل شماره ۱)

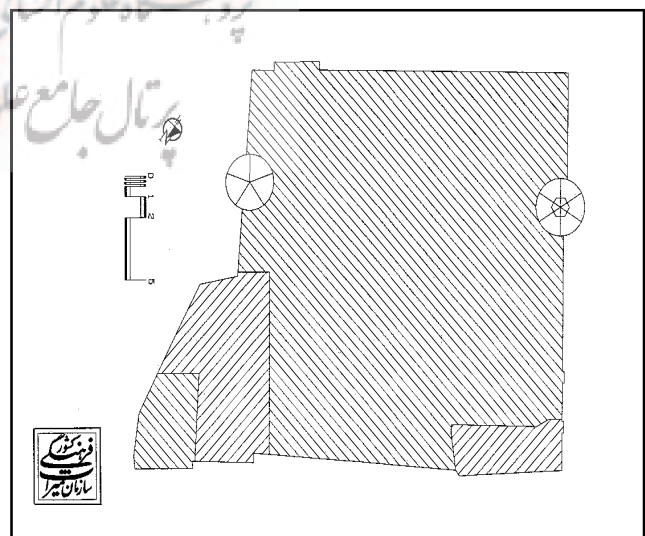
شبستان مسجد دقیقاً در ضلع شرقی این دالان قرار دارد، که از طریق درگاه جداگانه می توان به آن راه یافت. ابعاد این شبستان، حدود ۱۰ در ۱۲ متر است. سقف این شبستان با ارتفاع ۲ متر و ۸۰ سانتیمتر - همانند بیشتر مساجد آن محل - بر روی چهار ستون چوبی تقریباً مدور با سر ستونهای چوبی مشکل، تکیه داده است. پشت بام این مسجد تا سال ۱۳۶۴، کاهگلی بود؛ که در آن سال با همت اهالی محله، انود کاهگل برداشته و پشت بام بنا آسفالت

متری محدود به تپه قلعه قدیم نارین قلعه و خیابان امام، و از طرف جنوب به محوطه باز حوضخانه راه دارد. در جهت غرب به یک گذرگاه چهار متری، و از طرف شرق نیز به یک کوچه یک متری محدود است (تصویر شماره ۲). این مسجد در سال ۱۳۸۰ با شماره ثبتی ۲۶۰۰، جزء آثار ملی کشور به ثبت رسید.

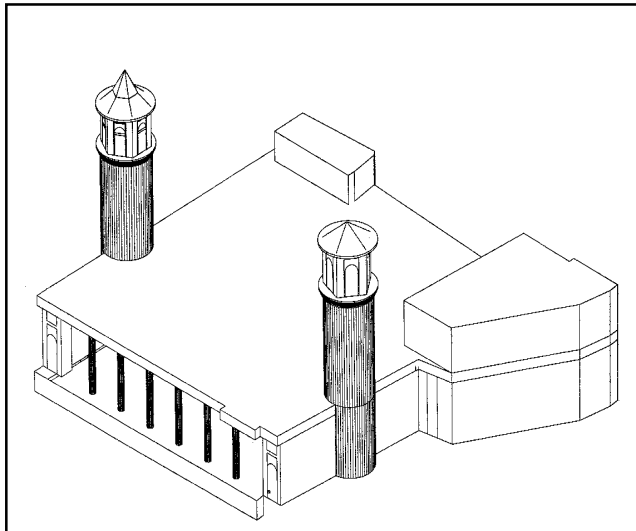
ارزش تاریخی مسجد

بنای مسجد طبق روایات محلی، به زمان شیخ حسن مولان آباد، از عرفای حکیم ریاضیدان مشهور عصر افشاریه، برمی گردد. هنگام عزیمت نادرشاه افشار به بغداد، وی از منطقه سقز عبور کرد و طبق درخواست شیخ حسن مولان آباد برای ساخت مسجدی برای اهالی شهر سقز، نادرشاه دستور ساخت این مسجد را در بافت قدیم شهر سقز داد. در حال حاضر نیز برخی از اهالی منطقه به این مسجد، مسجد شیخ حسن مولان آباد می گویند.

از نشانه ها و دلایل صحت این مدعا، این است که در این سفر، نادرشاه دو عصای مرصع و یک سفره منقوش زیبایی چرمی را نیز به شیخ حسن هدیه می دهد. این وسایل در حال حاضر، در قریه مولان آباد، که آرامگاه این عارف عالی مرتبه در آن قرار دارد. نگهداری می شود. همچنین، یک جلد کلام... مجید خطی در مقبره شیخ حسن نگهداری می شود که هدیه یکی از روحانیون زمان شیخ حسن است، و تاریخ آن به اواخر دوره افشاریه دلالت دارد. همچنین با توجه به کاشیکاریهای این مسجد که بیشتر مربوط به اواخر افشاریه و

شکل شماره ۲

شکل شماره ۲

دوره افشاریه تاکنون، بدون تردید همین ضخامت و ستبری دیوارهای آن است. در ضلع شرقی شبستان، شش تاقچه با اندازه های متفاوت قرار گرفته است، که از آن برای نگهداری مصحفها و وسایل دیگر مربوط به مسجد استفاده می شود. در این ضلع، همچنین یک در ارتباطی به اتاق واقع در ضلع شرقی مسجد که برای انباری از آن استفاده می شود، تعبیه شده است (شکل شماره ۱).

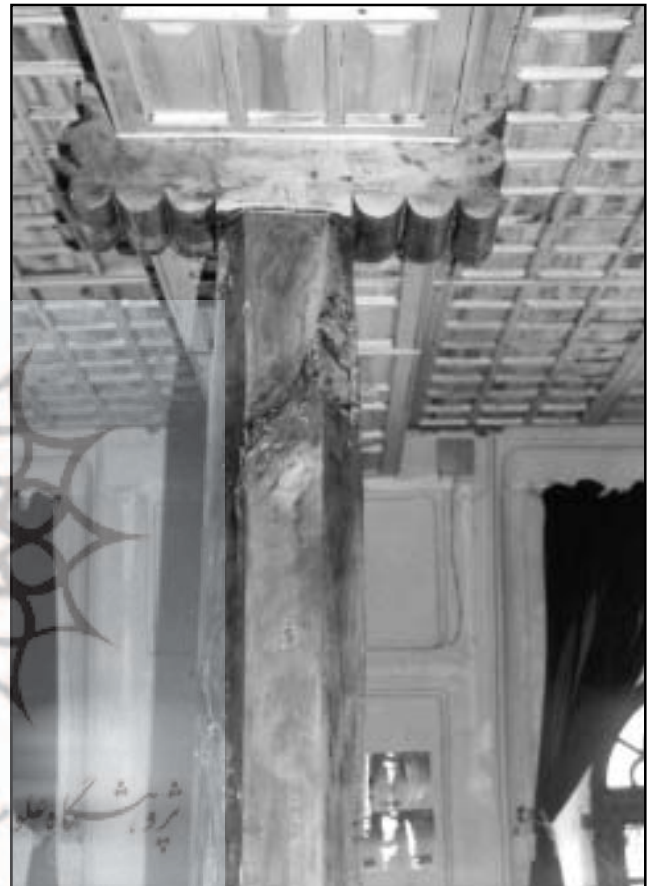
در ضلع شمالی شبستان و در زمانهای قبل، سکوی وجود داشت که احتمالاً کاربرد آن برای این بود که بچه هایی که در نماز یومیه شرکت می کردند، بالای آن نمازشان را به جا می آوردند و می توانستند امام جماعت مسجد را ببینند. این سکو در حال حاضر وجود ندارد. در این ضلع در سال ۱۳۷۹، شومینه ای ساختند که بیشتر جنبه تزیینی دارد، و از

تصویر شماره (۵): عکسی از قسمتی از ضلع شمالی شبستان و موقعیت شومینه ای که در این ضلع به جای سکوی قدیمی در این ضلع ساخته شده و بیشتر جنبه تزیینی دارد.

شد. قطر ستونهای این بنا در حدود ۳۵ سانتیمتر است، که بر روی پایه ستونهایی سنگی با همین قطر قرار دارند (تصویر شماره ۴).

در ضلع جنوبی این شبستان و قبل از هر چیزی، محراب مسجد جلب توجه می کند. این محراب، بافت قدیم خود را که همان طاق هلالی باشد، حفظ کرده است. البته به دلیل اینکه در سال ۱۳۷۸ همه مسجد گچکاری مجدد شد، تغییراتی در تزیینات و مشخصه های آن به وجود آمد؛ به طوری که امروزه فقط محرابی هلالی مشاهده می شود که

تصویر شماره (۴) : عکسی از یکی از چهار ستون داخل شبستان مسجد که تقریباً حالت هشت ضلعی دارد و دارای سر ستون چوبی می باشد. همچنین در این عکس می توان سقف کوبی زیبایی را که در سال گذشته در مسجد انجام شده مشاهده نمود.

بر بالای آن «بسم ا... الرحمن الرحیم» با گچ، قالب گیری شده است. در ضلع جنوبی شبستان علاوه بر محراب، دو راه ارتباطی دیگر که دقیقاً شکل محراب را دارند، برای راه یافتن به ایوان جلوی مسجد، تعبیه شده است (تصویر شماره ۳).

قطر دیوارهای این مسجد، حدود یک متر و ۷۰ سانتیمتر است، که در ضلع جنوبی و داخل محراب، بوضوح می توان آن را مشاهده کرد. راز استحکام و پایداری بنا از

تصویر شماره (۶): نمایی از ایوان جلویی مسجد و ستونها و نرده چوبی با طرح ساده در جلوی آن و تیرهای چوبی متعدد که با طول تقریبی پنج متر جهت پوشاندن سقف این ایوان استفاده شده است. این ایوان در تابستان به عنوان مصلاهی تابستانی مورد استفاده بوده و یکی از نشانه های این امر پیش آمدگی جلوی ایوان است که حالت محراب را داشته و امام جماعت مسجد در آنجا به نماز می ایستاده است. همچنین در این عکس می توان طاقنماهای تزئینی و تزئینات کاشی کاری به صورت شمسه کلوک معقلی چهار لنگه را در داخل طاقنماهای تزئینی مشاهده نمود که به نمای بیرونی مسجد چشم انداز زیبایی داده است.

مسجد را بر روی این سکوی سنگی بنا کنند. ایوان جلوی مسجد، دقیقاً بر روی این سکوی سنگ چین ساخته شده است. ابعاد این ایوان $4/80$ در 16 متر می باشد، که با شبستان اصلی مسجد دارای بامی در یک سطح است. این ایوان در ضلع غربی، همانند خود مسجد، در مجزایی دارد. بر بالای این در ورودی، سر دری با بافت گره چینی آجر و کاشی هست، که در آن عبارت: «علی مدد» نقش شده است. علاوه بر این در ورودی، می توان از طریق محراب و درهای جانبی آن؛ یعنی از داخل شبستان مسجد، به این ایوان راه یافت (تصویر شماره ۷).

در ضلع جنوبی این ایوان، شش ستون چوبی با سر ستونهایی دقیقاً مشابه ستون و سرستونهای داخل شبستان تعبیه شده است، که بار سنگین سقف ایوان را به دوش می کشند (تصویر شماره ۱).

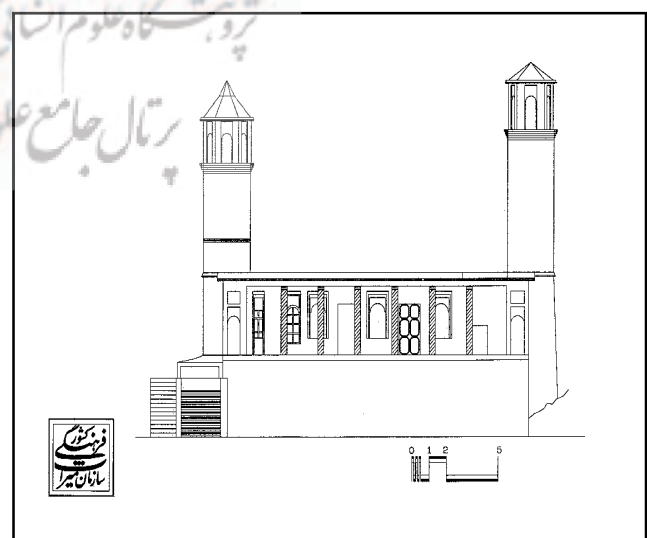
کف این ایوان، تقریباً 50 سانتیمتر از کف شبستان اصلی مسجد پایین تر است. به همین دلیل، ستونهای آن نیز در حدود نیم متر از ستونهای داخلی شبستان بلندترند. نکته قابل توجه در این ایوان، این است که برای پوشاندن سقف آن، از چوبهای یک پارچه ای به طول تقریبی پنج متر استفاده شده است. علاوه بر ستونهای چوبی در این قسمت، نرده چوبی نیز با طرح ساده برای جلوگیری از پرت شدن افراد از ایوان به پایین مسجد، تعبیه شده است. کل این مجموعه ایوان، به جلوی مسجد نمایی بسیار دیدنی و زیبا بخشیده است. همین بافت جلویی مسجد، آن را در میان مساجد منطقه کردستان و شاید هم

آن استفاده چندان نمی شود در این ضلع شبستان بجز این شومینه، دیگر هیچ گونه عنصر تزئینی، همانند تاقچه یا عناصر دیگر، دیده نمی شود (تصویر شماره ۵).

در ضلع غربی شبستان، چهار تاقچه با اندازه های متفاوت ساخته شده اند، که همان کاربرد تاقچه های ضلع شرقی را دارند. تاقچه هایی که از آنها نام برده شد، به دلیل متأخر بودن گچکاری مسجد، مشخصه بارزی ندارند که بتوان آن را بر شمرد. فقط، تاقچه هایی اند معمولی با شکل تقریباً مستطیلی، که البته دیوارهای اضلاع شبستان را از یکنواختی بیش از حد خارج کرده اند.

در ضلع غربی مسجد علاوه بر دالان ارتباطی به شبستان اصلی مسجد، دو اتاق دیگر نیز وجود دارد که در ادوار پیشین، محل سکونت طلبه های دینی و محل درس خواندن آنان بود. در حال حاضر، کاربری این دو اتاق عوض شده؛ به طوری که یکی از اتاقها به وضوخانه تبدیل شده، و اتاق دیگر نیز خالی مانده است. راه ارتباطی به این اتاقها، از داخل شبستان است. از طریق اتاق اول، می توان به اتاق دوم راه یافت (شکل شماره ۱).

احتمالاً، از ایوان جلویی مسجد، به عنوان مصلاهی تابستانی استفاده می شد. به دلیل اینکه این مسجد همانند اغلب خانه های این منطقه بر سطحی شیبدار بنا شده است، معماران اولیه آن برای اینکه بتوانند مسجد را بر روی سطحی مسطح بنا کنند، مجبور شدند در جلوی مسجد سکویی از سنگهای لاشه با ارتفاعی در حدود 4 تا $4/5$ متر بنا نمایند، و سپس

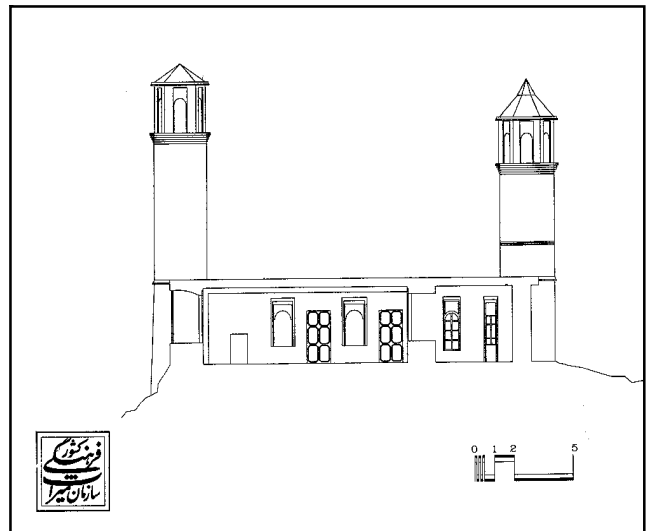

شکل شماره ۴

مسجد منحرف می باشد (تصویر شماره ۷). در ادوار پیشین مؤذن برای اذان گفتن به بالای این مناره ها می رفت تا صدایش به گوش همه محله برسد. اما در حال حاضر، این رسم منسوخ شده است، و مناره ها این کاربرد خود را از دست داده اند.

حوضخانه مسجد

حوضخانه این مسجد در منتهی الیه ضلع جنوبی مسجد، و مجزا از آن ساخته شده است. از طریق ۱۴ پله مرمرین سفید که در غرب مسجد ساخته شده اند، می توان به آن راه یافت. این حوضخانه از نظر معماری، اهمیت فراوانی دارد و همزمان با بنای اصلی مسجد، ساخته شده است. پلان کلی ساختمان این حوضخانه، مربعی است. طول اضلاع آن در حدود هشت متر است، که اضلاع چهارگانه آن در انتهای دیوارها، به وسیله چهار فیلپوش متوسط، به سقفی گنبدی با قطر تقریبی ۵ متر منتهی می شود (تصویر

شکل شماره ۵

ایران، متمایز کرده است.

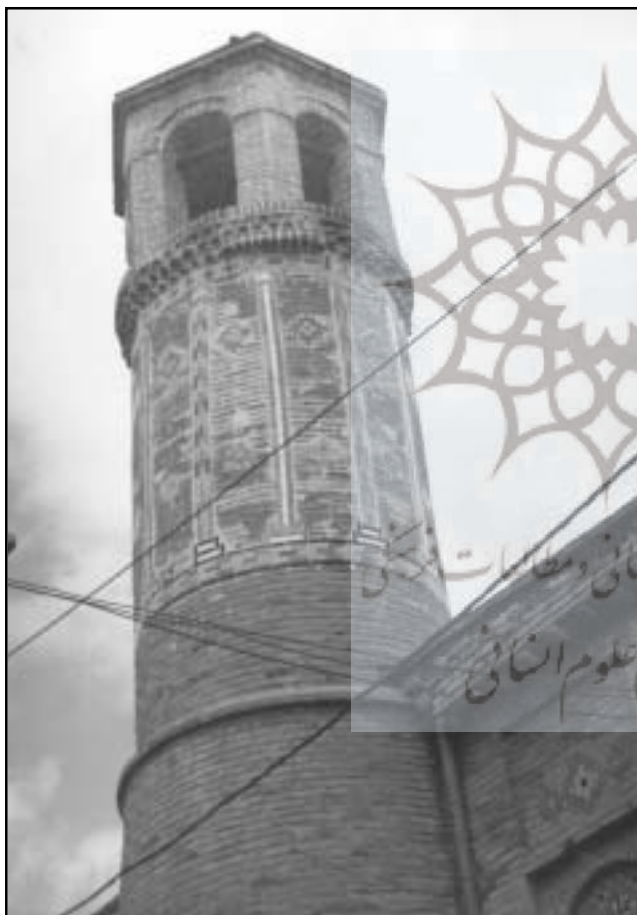
در ضلع شرقی ایوان، مقبره یکی از امامان جماعت مسجد، به نام سید حکیم، قرار دارد. مردم برای تبرک و زیارت، هر روزه آنجا می روند (تصویر شماره ۶).

گلدسته های مسجد

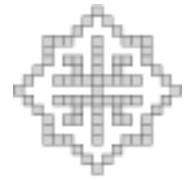
موقعیت دو گلدسته بسیار زیبای این مسجد - که وجه تسمیه مسجد نیز شده اند - بدین صورت است که دو گلدسته، در ضلع شرقی و غربی مسجد، و دقیقاً در موازات محراب مسجد قرار گرفته اند. هر دو گلدسته، به صورتی بنا شده اند که نیمی از آنها داخل دیوارهای مسجد قرار دارد، و نیمه دیگر آن نیز بیرون است (شکل شماره ۳).

برای ساخت مناره ها در پی، از سنگ استفاده شده و برای بدنه، کلاً آجر و کاشیهای معقلی رنگی به کار رفته است. این گلدسته ها با استفاده از کاشیهای معقلی و با نقوش زیبای هندسی، تزیین شده اند. البته، تزیینات کاشیکاری دو گلدسته متفاوت است. و در کل گلدسته ضلع غربی تزیینات بیشتری دارد (تصویر شماره ۲). برای ورود به داخل گلدسته ها، از پشت بام و از طریق دریچه کوچکی که با یک فرم در هر دو مناره تعبیر شده است، می توان به داخل مناره ها راه یافت، انتهای مناره ها با شش ستون استوانه ای کوچک و با ارتفاع تقریبی یک متر، به سقف مناره ها منتهی می شود (تصویر شماره ۷).

ارتفاع گلدسته ضلع غربی از سطح پشت بام، حدود ۵ متر و ۳۰ سانتیمتر است، و ۲ متر و ۸۰ سانتیمتر قطر دارد، که با ۱۱ پله، می توان به بالای آن راه یافت. گلدسته ضلع شرقی نیز ارتفاعی حدود ۵ متر و ۸۰ سانتیمتر، و قطری حدود ۲ متر و ۶۰ سانتیمتر دارد، که راه ارتباطی بر بالای آن نیز از طریق ۱۲ پله ممکن می شود (شکل شماره ۴). گلدسته ضلع غربی، ۱۵ سانتیمتر به طرف کوچه غربی

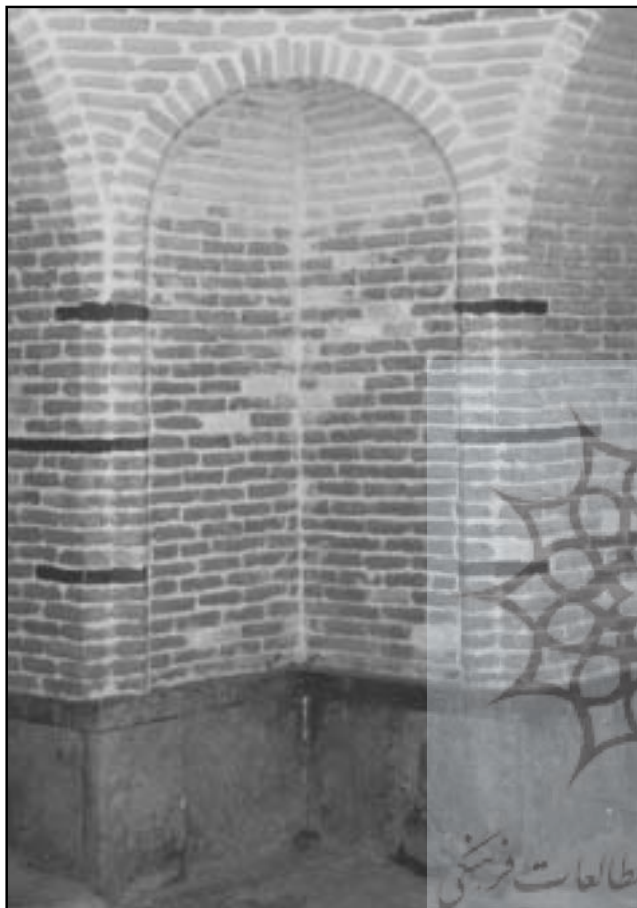

تصویر شماره (۷): عکسی از مناره ضلع غربی مسجد با قطر ۲/۸۰ سانتی متر و ارتفاع ۵/۳۰ سانتی متر که بدنه آن به وسیله ستونهای کاشی رنگی معقلی و شمشه های کلوک معقلی تزیین شده است. انتهای مناره ها نیز با شش ستون حدود یک متری به سقف مناره منتهی می گردد. همچنین در این عکس می توان سر در کاشی کاری شده ایوان را که در آن عبارت علی مدد نقش شده، مشاهده نمود.

عناصر تزئینی

عناصر تزئینی به کار رفته در داخل این مسجد، همان تاقچه های گچکاری شده، شومینه ضلع شمالی شبستان و سرستونهای چوبی به کار رفته در مسجد است. دیوارهای بیرونی مسجد، با استفاده از طاقنما های آجری تزئین شده است. در هر طاقنما، مقدار زیادی شمشه کلوک معقلی، به طور ساده یا چهار لنگه با ترکیب زیبایی به کار رفته است.

برای روشنایی داخل نیز در اطراف گنبد، روزنه های مدوری تعبیه شده است. که براحتی روشنایی داخل حوضخانه را تأمین می کند. در ساخت این بنا نیز همانند مسجد در پی، از سنگ و برای بدنه، از آجر استفاده شده است. کف این حوضخانه، سنگ فرش زیبایی دارد. در چهار طرف حوض نیز چند عدد سنگ خاراى میان تپی برای نشستن کسانی که وضو می گیرند، گذاشته شده است.

شبکه آبرسانی حوض و آبریزگاهها در قدیم، بدین صورت بود که آب کاریز به وسیله جویهای سنگی، به داخل حوض سرازیر می شد. این آب از داخل حوض نیز دوباره به وسیله جویهای سنگی، به ترتیب از آبریزگاهها عبور می کرد و در انتها، به بیرون محوطه آبریزگاهها و حوضخانه سرازیر می شد. این شبکه در حال حاضر، آبریزگاهها را شامل نمی شود. فقط حوضخانه از آب بسیار گوارا و روشن کاریز تغذیه می کند، و در آبریزگاهها از آب شهری استفاده می شود (تصویر شماره ۹). بنا بر اظهارات معتمدان محل، در کنار این حوض، در اتاق مجزا حوض دیگری نیز وجود داشت که برای غسل کردن نمازگزاران و تطهیر اموات، از آن استفاده می شد. این حوض بعدها برای گسترش آبریزگاهها، از بین رفت. در گوشه های دیوار این حوضخانه، به تناوب هر شش ردیف آجر، تیکه های چوب دقیقاً به ضخامت آجرها کار گذاشته شده تا فشار دیوارها را مهار کند و از ترک خوردن دیوارها جلوگیری شود.

تصویر شماره (۸): عکسی از یکی از چهار گوشه حوضخانه که در اینجا پلان مربعی و چهار گوش حوضخانه با استفاده از چهار فیلیوش به سقفی گنبدی و گرد تبدیل شده است. در اینجا می توان مشاهده نمود که برای ساخت حوضخانه در کف از سنگ های تراشیده شده استفاده شده و بقیه بنا کلاً از آجر ساخته شده است.

از دیگر عناصر تزئینی، سرو معقلی می باشد که همه این عناصر تزئینی، بر روی زمینه آجری با بافت ساده یا حصیری نقش شده است. کاشیهای معقلی که برای تزئین به کار رفته اند. شامل چهار رنگ: سفید، آبی، زرد و سیاه است (تصویرهای شماره ۶ و ۷).

کاربری بنا

درباره کاربری بنا و نوع بهره برداری از آن، باید ذکر کرد که از این مسجد از ابتدای ساخت، به عنوان پایگاه مذهبی و

شکل شماره ۶

تصویر شماره (۹): عکسی از داخل حوضخانه مسجد و موقعیت حوض مربعی وسط آن و چند عدد سنگ خاراى میان تى جهت نشستن کسانی که وضو می گیرند. همچنین سنگ فرش زیبای کف این حوضخانه نیز دیده می شود.

مجرای آب کاریز را نیز در قسمت بالایی حوض می توان مشاهده نمود در گوشه های دیوار رجهایی را که به رنگ قهوه ای تیره هستند چوب است که جهت مهار کردن فشار دیوارها به کار رفته است.

در سال ۱۳۸۰، برنامه مرمّتی جامعتری صورت گرفت، به طوری که منساره ها مرمّت و بند کشی شد، و پله های داخل مناره ها کاشیهای به کار رفته در دیوارهای مسجد و مناره ها بازسازی گردید. دیگر برنامه های مرمّتی این سال عبارت بودند از: سقف کوبی داخل شبستان مسجد، مرمّت ستونها و سرستونهای چوبی داخل مسجد، و رنگ آمیزی آنها.

منابع:

۱. اشتوران، رسول، غارکرفتو، پایان نامه فوق لیسانس باستان شناسی
۲. سازمان میراث فرهنگی استان کردستان، مدارک مربوط به مقاله
۳. فاروقی، عمر، نظری به تاریخ و فرهنگ سقز، ۱۳۷۴
۴. کاوه، مصطفی، مونوگرافی شهر سقز، ۱۳۷۰
۵. کیخسروی، رشید، دوران بی خبری

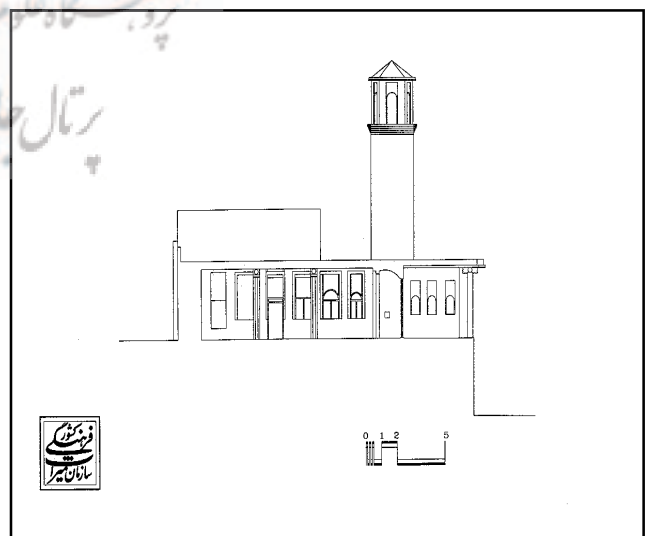
اجرای فریضه پنجگانه نماز جماعت استفاده می شده است. همچنین، طلبه های علوم دینی نیز برای طلب علم، پیش ماموستا و روحانی این مسجد می آیند و مدارج علوم دینی را کسب می کنند. همچنین، از طرف سازمان میراث فرهنگی استان کردستان پیشنهاد شده است که از این مسجد در آینده، به عنوان کتابخانه دینی و مذهبی نیز استفاده شود.

برنامه مرمّت مسجد

این مسجد در ادوار مختلف، مرمّت شده است. کهنترین تاریخی که درباره مرمّت این مسجد در دست است، تاریخ ۱۳۲۹ هـ. ق را نشان می دهد. این تاریخ، روی یک سنگ نبشته کوچک، در داخل مقبره سید حکیم ذکر شده است. این سنگ نبشته روی تاقچه سمت راست مقبره تعبیه شده، و در آن نام سید حکیم و خادم آن موقع نیز آمده است. با توجه به این سنگ نبشته، می توان گفت که احیاناً در تاریخ ذکر شده، سقف مسجد را برگردانده اند. چنین به نظر می رسد که پیش از تعمیر، سقف این مسجد همانند سقف حوضخانه، آجری بود و در این تاریخ، تیرهای چوبی بر آن کار گذاشته شد. از آن تاریخ تا سالهای اخیر، هر ساله یا یک سال در میان، مرمّتها و تصرفهایی در مسجد صورت گرفته است. اما آنچه در اینجا قابل ذکر است، برنامه مرمّت سال ۱۳۷۸ به بعد است.

در سال ۱۳۷۸، دیوارهای داخل مسجد و ایوان ضلع جنوبی آن، گچکاری شد، و سقف مسجد قیر پاشی و دیوارهای ضلع غربی نیز رفع رطوبت گردید.

در سال ۱۳۷۹، دیوارهای حوضخانه و سقف گنبد دار آن بندکشی شد. علاوه بر اینها، کارهای مرمّتی جزئی نیز در دیوارهای اضلاع مختلف مسجد، صورت گرفت.

شکل شماره ۷